

Elevens hela dag som utgångspunkt för stöd

Arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd i skola och fritidshem

Tematisk kvalitetsgranskning
Diarienummer: 2022:11512

Citera gärna Skolinspektionens rapporter, men kom ihåg att uppge källa:
Skolinspektionen, rapportens namn och år.

Skolinspektionen, Tematisk kvalitetsgranskning 2024

Diarienummer: 2022:11512

ISBN 978-91-988760-3-1

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
En majoritet av skolorna behöver stärka arbetet så det utgår ifrån elevers behov av stöd under hela dagen.....	5
Personalen som är med elever genom hela dagen tillskrivs ofta ansvaret för att upprätthålla ett heldagsperspektiv i stödarbetet	6
Förutsättningar för samverkan i stödarbetet utifrån elevens hela dag saknas ofta.....	6
Inledning	7
Därför har Skolinspektionen granskat skolors arbete med extra anpassningar och särskilt stöd under elevens hela dag i skola och fritidshem.....	8
Det finns en risk att stödinsatserna inte utgår ifrån elevens behov i skola och fritidshem.....	8
Elevers synpunkter ska tas om hand i stödarbetet.....	9
Stödpersonal har ofta en central roll i arbetet	9
Om rektors ledning och styrning är svag kan det försvåra samverkan i stödarbetet	9
Syfte och frågeställningar	10
Avgränsningar	11
Granskningens genomförande	11
Det här visar granskningen	13
Mer än hälften av de granskade skolorna behöver stärka stödarbetet så det utgår ifrån elevens hela dag i skola och fritidshem	13
Skolans och fritidshemmets gemensamma arbetsätt för stöd under elevens hela dag	14
Elevens behov under hela dagen är inte alltid framträdande som utgångspunkt i stödarbetet	14
Skolor där elevens hela dag är utgångspunkt i stödarbetet har ofta ett medvetet arbete för att möta alla elevers behov	17
Flertalet skolor arbetar med övergångar på ett sätt som främjar ett heldagsperspektiv i stödarbetet, men undantag finns	19
Rektorns styrning och ledning av arbetet med stöd i utbildningen i dess helhet.....	20
Stödarbetet riskerar att präglas av olika uppfattningar om hur elevers stödbehov ska mötas om inte rektor förankrar en gemensam bild av det hos personalen	21
På skolor där elevens hela dag är en utgångspunkt i stödarbetet finns förankrade förhållningssätt och förutsättningar för samverkan	23
På majoriteten av skolorna inkluderas samtlig personal i kompetensutveckling kring stöd	25
Avslutande diskussion	26
Risk att elever inte får stöd i alla lärmiljöer när elevens hela dag inte är utgångspunkten i stödarbetet	26
Fritidshemmet kan hamna i skuggan om elevens hela dag inte är utgångspunkten i stödarbetet	27

Personal som är med eleverna under hela dagen tillskrivs ansvaret för heldagsperspektivet i stödarbetet, men ofta utan stödjande arbetssätt.....	28
Referenser	30
Bilagor	32
Bilaga 1 Skolinspektionens kvalitetskriterier	32
Bilaga 2 Metod och urval.....	34
Empiri och insamlingsmetod.....	35
Analysmetod	36
Bilaga 3 Granskade skolenheter	37
Bilaga 4 Referenspersoner.....	38
Bilaga 5 Aktuella bestämmelser	39

Sammanfattning

Vissa elever har behov av stöd under hela sin dag, både i skola och fritidshem. Med heldagsperspektiv i stödarbetet kan personal med olika erfarenheter och kunskap om elevers behov tillsammans åstadkomma det stöd eleven behöver under hela dagen. Rektorn har ansvaret för att skapa förutsättningar för ett sådant arbete.

Alla elever har rätt till ledning och stimulans för att kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. En del elever har också rätt till extra anpassningar och särskilt stöd och vissa av dem har behov av stöd under hela sin dag i skola och i fritidshem. Huvudmannen är ytterst ansvarig för arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd och rektorn för att leda arbetet på skolorna och i fritidshemmen. Om rektorn inte skapar förutsättningar för samverkan mellan personal i skola och fritidshem och arbetssätt där olika perspektiv kan rymmas och påverka stödarbetet finns en risk att stödarbetet inte tar avstamp i befintlig kunskap om vad som fungerar eller inte fungerar i stödarbetet i olika sammanhang. Det kan innebära att utgångspunkten i stödarbetet inte blir elevers behov som de yttrar sig i olika lärmiljöer och att fritidshemmets lärmiljö inte fullt ut används för att stärka elevens utveckling.

Mot den bakgrunden har Skolinspektionen granskat i vilken utsträckning arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd i skola och fritidshem har utgångspunkt i elevers behov av stöd under hela dagen. Granskningen fokuserar på de yngsta eleverna i förskoleklass och lågstadiet. Två områden har granskats. Det första berör arbetssätten för att kunna ge eleverna extra anpassningar och särskilt stöd i utbildningen i dess helhet. Det andra området handlar om rektorns ledning och styrning av arbetet.

I rapporten visar vi på utvecklingsområden i arbetet och ger exempel på arbete av hög kvalitet.

En majoritet av skolorna behöver stärka arbetet så det utgår ifrån elevers behov av stöd under hela dagen

Utifrån Skolinspektionens kvalitetskriterier har 19 av de 30 skolor som ingår i granskningen bedömts behöva stärka sitt arbete inom de granskade områdena. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 30 verksamheter som har granskats och avser inte att ge en nationell bild av förhållandena.

I de fall som heldagsperspektiv i stödarbetet inte är framträdande har arbetet inte utgångspunkt i elevers stödbehov under hela dagen i skola och fritidshem och verksamheterna planeras i begränsad omfattning utifrån det. Olika synpunkter i stödarbetet tas inte heller till vara i hög utsträckning. Det innebär en risk för att stödet då inte utformas utifrån befintlig kunskap, att den personal som möter eleverna vid vissa tillfällen

under dagen saknar insyn i hur elevers behov tar sig uttryck i andra sammanhang och att eleverna inte får det stöd de behöver.

En tredjedel av de granskade skolorna har bedömts arbeta systematiskt med extra anpassningar och särskilt stöd så det har utgångspunkt i elevers behov av stöd under hela dagen i skola och fritidshem, vilket visar att detta är möjligt. Utmärkande för dessa skolor är att verksamheterna utgår ifrån att elevers behov kan se olika ut i skola och fritidshem. På dessa skolor har rektorn bland annat förankrat förhållningssätt och tydliggjort roller och ansvar i stödarbetet samt skapat förutsättningar för personal i skola och fritidshem att samverka.

Personalen som är med elever genom hela dagen tillskrivs ofta ansvaret för att upprätthålla ett heldagsperspektiv i stödarbetet

Personalen som är med eleverna hela dagen i både skola och fritidshem, exempelvis personal i fritidshem eller stödpersonal som elevassistenter, får ofta en viktig roll i arbetet. Eftersom denna personal tillbringar mycket tid med elever i både skola och fritidshem besitter de genom det ofta kunskap om hur stödarbetet fungerar och hur dagen har varit för eleverna. I vissa fall underlättar det stödarbetet och utgör en brygga mellan verksamheterna. Samtidigt visar granskningen att stödjande strukturer för arbetet ofta saknas. På skolor där heldagsperspektiv i stödarbetet inte är framträdande ingår denna personalgrupp sällan i arbetet där stödåtgärder planeras och diskuteras, med konsekvensen att de inte alltid har information om vad som förväntas av dem i undervisningen och hur olika stödinsatser ska genomföras. Information om hur stödinsatserna fungerar utifrån deras perspektiv riskeras då att inte tas om hand och påverka stödarbetet.

Förutsättningar för samverkan i stödarbetet utifrån elevens hela dag saknas ofta

Återkommande i granskningen är att rektorn inte har skapat förutsättningar för samverkan utifrån elevens hela dag mellan olika personalkategorier i skola och fritidshem samt elevhälsa. Rektorn har många gånger inte heller tydliggjort för personalen vem som ansvarar för vad i stödarbetet och vad som förväntas av dem i det. Frågor behandlas då i stället i förbifarten i det praktiska arbetet med eleverna. Utan strukturer för samverkan saknar personalen ofta möjlighet att tillsammans planera stödinsatser, jämföra erfarenheter, dela kunskap och ta del av elevhälsans kompetens. Särskilt tydligt är det för fritidshemmet som ibland har begränsade möjligheter att samverka med lärarna i skolan och elevhälsan. Elevhälsans perspektiv i stödarbetet kommer då inte fritidshemmets lärare och personal till nytta fullt ut.

Inledning

Alla elever ska ges den ledning och stimulans de behöver i sitt lärande och i sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.¹ En del elever är i behov av ytterligare stöd i form av extra anpassningar eller särskilt stöd² och elevers behov av stöd ser olika ut. Vissa elevers behov är begränsade till ett skolämne, medan andra elevers behov omfattar både skola och fritidshem. Det innebär att för dessa elever är det viktigt att utgå ifrån deras hela dag i skola och fritidshem i stödarbetet. I rapporten använder vi i vissa fall begreppet "heldagsperspektiv" för att beskriva de arbetsätt och samverkan mellan skola och fritidshem som utgår ifrån elevens behov av stöd under hela dagen. Se vidare förklaring i begreppsförklaringen sida 12.

Både skolan och fritidshemmet har ett kompensatoriskt uppdrag som innebär att verksamheterna ska sträva efter att uppväga skillnader i elevers förutsättningar för att kunna tillgodogöra sig utbildningen.³ Elever som lätt uppfyller de betygskriterier eller kriterier för bedömning av kunskaper som minst ska uppfyllas ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.⁴ Om det befaras att en elev inte kommer att uppfylla de betygskriterier eller kriterier för bedömning som minst ska uppfyllas ska eleven skyndsamt ges stöd i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen. Stödet ska ges med utgångspunkt i elevens utbildning i dess helhet, om det inte är uppenbart obehövligt. Detta gäller elever i samtliga skolformer och fritidshemmet.⁵ Rektorn ska se till att elevens behov av särskilt stöd skyndsamt utreds. Behovet av särskilt stöd ska utredas om eleven trots extra anpassningar riskerar att inte uppfylla de betygskriterier eller kriterier för bedömning av kunskaper som minst ska uppnås eller om eleven uppvisar andra svårigheter i sin skolsituation. Om utredningen visar att en elev är i behov av särskilt stöd ska hen ges sådant stöd. Stödet ska ges med utgångspunkt i elevens utbildning i sin helhet.⁶ Bestämmelserna om särskilt stöd gäller bland annat förskoleklass, grundskola, anpassad grundskola, sameskola och fritidshem.⁷ En utförlig beskrivning av granskningens rättsliga utgångspunkter finns i bilaga 5.

Skolans och fritidshemmets arbete med extra anpassningar och särskilt stöd är centralt för många elevers lärande, där tidiga och adekvata insatser är en förutsättning för att eleverna ska ges möjlighet att nå utbildningens mål.⁸ I skolans och fritidshemmets arbete med extra anpassningar och

¹ 1 kap. 4 § och 3 kap. 2 § skollagen.

² 3 kap. 5 § och 7 § skollagen.

³ 3 kap. 2 § skollagen.

⁴ 3 kap. 2 § skollagen.

⁵ 3 kap. 5 § skollagen.

⁶ 3 kap. 7 § skollagen.

⁷ 3 kap. 6 § skollagen.

⁸ SOU 2021:11.

särskilt stöd betonas vikten av att utgå från hur de olika lärmiljöerna behöver utformas för att kunna möta alla elevers olika förutsättningar och behov. När det gäller förskoleklassen och de lägre årskurserna, som står i fokus i denna granskning, blir det i detta arbete betydelsefullt att lärare och annan personal i skolan och fritidshemmet som arbetar runt en elevgrupp samverkar kring hur lärmiljön och stödet utformas under elevens hela dag i skolan och i fritidshemmet.

Därför har Skolinspektionen granskat skolors arbete med extra anpassningar och särskilt stöd under elevens hela dag i skola och fritidshem

Forskning konstaterar att allt fler elever inte når målen i skolan, sett från och med 1990-talet och framåt, och en av orsakerna till detta kan vara att stödinsatserna är bristfälliga eller inte möter elevens behov.⁹

När skolors och fritidshems arbete med extra anpassningar och särskilt stöd inte fungerar tillfredsställande kan det bero på flera orsaker. Det kan handla om att stödbehov inte alltid upptäcks, att de insatser som ges inte svarar mot elevers behov i tillräcklig utsträckning, att lärarens kompetens inte är tillräcklig eller att samarbetet med elevhälsan och/eller annan personal inte fungerar.¹⁰ Skolinspektionens erfarenheter visar att det oftast beror på att elevers behov inte har utretts fullt ut eller tillräckligt fort, att stödet sätts in sent eller att det ges på fel sätt och i en för liten omfattning. I vissa fall saknas även en uppföljning av om extra anpassningar och särskilt stöd har haft önskad effekt och därmed gett eleverna bättre förutsättningar för lärande.

Trots att betydelsen av ett fungerande samarbete mellan skola och fritidshem är så pass centralt i stödarbetet saknas forskning och kunskap om hur stödarbetet fungerar utifrån elevens hela dag i skola och fritidshem. Detta har heller inte granskats av Skolinspektionen tidigare. Denna granskning är ett bidrag till Skolinspektionens uppdrag från regeringen om skolornas arbete med extra anpassningar och särskilt stöd till elever i de obligatoriska skolformerna och i fritidshemmet som redovisas den 12 juni 2024.¹¹

Det finns en risk att stödinsatserna inte utgår ifrån elevens behov i skola och fritidshem

Elevers behov av extra anpassningar och särskilt stöd kan se olika ut under elevens hela dag i skolan och i fritidshemmet. Anpassning av stödinsatser utifrån elevers behov i olika lärmiljöer är av betydelse för att eleven ska kunna nå målen med utbildningen. Stödbehoven kan handla om att eleven är i behov av stödinsatser inom ett visst ämne för att kunna nå målen med utbildningen, vilket kan innebära att stödet behöver utformas så att det till

⁹ Giota, J. m.fl. (2022).

¹⁰ SOU 2021:11.

¹¹ Dnr: SI 2023:7269.

exempel motverkar konsekvenser av en funktionsnedsättning. När elevens hela dag inte är utgångspunkten i stödarbetet och när samarbetet gällande övergången mellan elevens dag i skolan och i fritidshemmet inte fungerar finns en risk att elever som är i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd i fritidshemmet inte får det. Det kan i förlängningen innebära att elever inte ges förutsättningar att kunna ingå i den lärmiljö som fritidshemmet utgör.

Det finns forskning som säger att personalen i fritidshem är nyckelpersoner i arbetet med elever i behov av stöd, eftersom de möter och har kunskap om hur eleverna fungerar i olika undervisningskontexter.¹²

Elevers synpunkter ska tas om hand i stödarbetet

Elever ska ges inflytande över utbildningen och fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem.¹³ Studier och granskningar visar att elevens perspektiv inte alltid tas tillvara gällande att anpassa uppgifter, arbetssätt och tempo.¹⁴

Stödpersonal har ofta en central roll i arbetet

Att elever får individuell hjälp av stödpersonal är en relativt vanlig insats för elever som har behov av särskilt stöd. Stödpersonal är den personal som ofta stödjer enskilda elever i skola och fritidshem, exempelvis elevassistenter eller resurspersoner. Yrkeskategorin finns i både skolan och fritidshemmet och är många gånger en viktig del i stödarbetet, inte minst inom den anpassade grundskolan. Stödpersonalen tillbringar mycket tid med eleverna och besitter genom det ofta kunskap om hur stödarbetet fungerar och elevernas synpunkter på det. Att få en tydlig och enhetlig uppfattning om vad som ingår i stödpersonalens yrkesroll kan vara komplicerat eftersom yrkesgruppen arbetar med många skilda uppdrag.¹⁵

Om rektors ledning och styrning är svag kan det försvåra samverkan i stödarbetet

Skolinspektionens tidigare granskning kring extra anpassningar¹⁶ visar att rutiner och arbetsprocesser som ingår i skolornas stödarbete inte alltid kommuniceras och förankras hos personalen i skola och fritidshem. Om rektorn inte skapar förutsättningar för olika personalkategorier att samverka kring elevers behov av stöd utifrån ett heldagsperspektiv, kan det innebära att skolan inte tillvaratar alla möjligheter att ge elever stöd. I förlängningen kan det leda till att elever inte når målen för utbildningen.

¹² Wernholm, M. (2022).

¹³ Skolverket (2022a) Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr22), Skolverket (2022b) Läroplan för anpassade grundskolan (Lgra22), och Skolverket (2022c) Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lsam22).

¹⁴ Skolinspektionen, 2016. Se även Karlsudd, P. (2022), Giota, J. (2013).

¹⁵ Lindqvist, H., Östergren, R. Holme, L. (2021), Barow, T. m.fl. (2021). Se även SOU 2016:46.

¹⁶ Skolinspektionen (2016).

Trots att många huvudmän och rektorer är medvetna om att arbetet med stödinsatser behöver utvecklas¹⁷ visar Skolinspektionens erfarenheter¹⁸ att lärare och övrig personal i vissa fall saknar rätt förutsättningar för arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd. Det kan exempelvis handla om att det saknas kompetens eller tidsmässigt utrymme för planering eller att rutinerna för stödarbetet inte fungerar som de ska.

Samverkan mellan skola och fritidshem är mycket betydelsefull för elevers utveckling i riktning mot målen med utbildningen.¹⁹ Något som riskerar att påverka denna samverkan på ett negativt sätt är att det kan finnas bristande samsyn vad gäller förhållningssätt och förståelse av att stödbehoven kan se olika ut under elevens hela dag i skola och fritidshem. Det kan också finnas en ojämlik maktbalans mellan olika yrkeskategorier²⁰ samt att förutsättningar, kring exempelvis planeringstid, kan skilja sig åt. Ytterligare faktorer som kan försvåra samverkan kan vara att olika personalkategorier har olika förhållningssätt och förståelse av att stödbehoven kan se olika ut under elevens dag i skolan och i fritidshemmet.²¹ Samt även olika förutsättningar och möjligheter att samverka med elevhälsan.

Många fritidshem är i en pressad situation där det råder brist på utbildad personal, stora elevgrupper och lokaler som inte är ändamålsenliga.²² Personalen i fritidshem upplever även att fritidsverksamheten nedprioriteras och inte värdesätts av skola och samhälle.²³ Den tydligt ojämna maktfördelning som verkar finnas tenderar att försvåra samarbetet mellan skolan och fritidshemmet där lärarna i skolan är de som planerar undervisning och personalen i fritidshemmet deltar antingen som "underordnade" i skolans arbete eller agerar som resurser för elever som behöver stöd i skolans undervisning.²⁴ Denna maktfördelning och att en stor andel av personalen som arbetar i fritidshem är inte utbildad för arbetet riskerar att försvåra samverkan kring elevers stödbehov utifrån en helhetssyn på elevens dag i skola och fritidshem.²⁵

Syfte och frågeställningar

Syftet är att granska hur de utvalda skolorna arbetar med extra anpassningar och särskilt stöd under elevens hela dag i skolan och i fritidshemmet. Granskningen fokuserar på eleverna i förskoleklass och lågstadiet. I granskningen bedöms kvaliteten på skolornas arbete i förhållande till Skolinspektionens kvalitetskriterier.

För att uppfylla granskningens syfte har följande frågeställningar besvarats:

¹⁷ SPSM, (2019).

¹⁸ Skolinspektionens årsrapport (2021 och 2022).

¹⁹ Skolverket, (2019).

²⁰ Lago, L. m.fl. (2022).

²¹ Ackesjö, H. (2022).

²² SOU 2022:61.

²³ Ludvigsson, A., Falkner, C. (2019).

²⁴ Ackesjö, H. (2022).

²⁵ Lago, L., Elvstrand, H. (2019).

1. I vilken utsträckning har skolan och fritidshemmet arbetsätt för att kunna ge eleverna extra anpassningar och särskilt stöd i utbildningen i dess helhet?
2. I vilken utsträckning leder och styr rektorn arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd i skolan och i fritidshemmet utifrån att eleverna ska ges stöd i utbildningen som helhet?

Avgränsningar

Fokus för denna granskning är att bedöma kvalitet i arbetet, strukturer och förutsättningar för ett stödarbete som utgår ifrån elevens hela dag i skolan och fritidshemmet. Även rektorns styrning av det arbetet ingår i granskningen. Avsikten med granskningen är alltså inte att granska själva stödarbetet, kvaliteten i de stödinsatser som ges eleverna eller om enskilda elever får det stöd de har rätt till.

Huvudmannen ansvarar för att skapa förutsättningar för skolors arbete med stöd, men i denna granskning har inte huvudmannens ansvarstagande bedömts. Det är arbetsätten på skolenhetsnivå som granskas och hur rektorn leder och organiserar arbetet.

Övergångar mellan förskola och förskoleklass, mellan olika årskurser och stadier samt mellan fritidshemsavdelningar omfattas inte av granskningen.

Granskningens genomförande

Granskningen omfattar 30 skolenheter: 15 anpassade grundskolor med fritidshem, 14 grundskolor med fritidshem och en sameskola med fritidshem. Granskningen genomfördes under hösten 2023 och våren 2024. Samtliga skolenheter har fritidshem med samma rektor som i skolan.

På de granskade skolenheterna genomfördes intervjuer med

- lärare som undervisar i förskoleklass och lågstadiet
- lärare och annan personal i fritidshem
- stödpersonal i skola och fritidshem
- personal i elevhälsan
- rektor och i förekommande fall biträdande rektor.

Intervjuerna och den insamlade dokumentationen ligger till grund för Skolinspektionens bedömningar av stödarbetet. Bedömningarna har gjorts utifrån fem kvalitetskriterier som myndigheten har tagit fram.

Kvalitetskriterierna för hög kvalitet finns i bilaga 1. I rapporten återges granskningens iakttagelser på lämpligt sätt och inte nödvändigtvis strikt enligt kriterierna, då de flera gånger överlappar och går in i varandra.

För att få en bild av olika skolenheters arbete har Skolinspektionen strävat efter en variation i urvalet när det kommer till huvudmannatyp (kommunal eller enskild), elevantal och kommungrupp enligt SKR:s indelning.²⁶ För utförligare beskrivning av metod och urvalsprinciper, se bilaga 2. En

²⁶ Sveriges kommuner och regioners kommungruppsindelning 2023.

förteckning över de skolor som har ingått i granskningen finns i bilaga 3. Beskrivning av granskningens rättsliga utgångspunkter finns i bilaga 5.

Begreppsförklaring

Heldagsperspektiv i stödarbetet

Begreppet heldagsperspektiv används i rapporten för att belysa de arbetsätt och samverkan mellan skola och fritidshem i stödarbetet som utgår ifrån elevens behov av stöd under hela dagen. Grunden för heldagsperspektivet som begrepp är att det i skollagen anges att stöd ska ges med utgångspunkt i elevens utbildning i dess helhet om det inte är uppenbart obehövligt. Se det rättsliga stödet i bilaga 5.

Skolenhet och skola

Även om skolenhet är den korrekta benämningen för var den samlade verksamheten i förskoleklass, lågstadiet och fritidshemmet sker, så förenklar vi ofta i rapporten och talar om skola för läsbarhetens skull. När det är relevant förtydligas det i rapporten genom att använda begreppen skola och/eller fritidshem.

Lärare, annan personal och stödpersonal

I rapporten förenklar vi och talar om lärare i skola och lärare i fritidshem för den grupp som undervisar i skola eller fritidshem. Annan personal ingår i arbetet i fritidshem och skola men är inte lärare. Stödpersonal benämns den personal vars huvudsakliga uppgift är att stötta enskilda elever eller grupper av elever, såsom elevassistenter och resurspersoner. Lärare i fritidshem, annan personal och stödpersonal arbetar ofta hela dagen i skola och fritidshem men kan ha olika uppdrag i de olika verksamheterna. När rapporten hänvisar till personal i skola och fritidshem inkluderas både lärare och annan personal samt stödpersonal. Personal i fritidshem inkluderar lärare i fritidshem och annan personal i fritidshem.

Extra anpassningar och särskilt stöd

Extra anpassningar är en stödinsats av mindre ingripande karaktär som normalt är möjlig att genomföra för lärare och övrig skolpersonal inom ramen för den ordinarie undervisningen. Särskilt stöd handlar, till skillnad från stöd i form av extra anpassningar, om insatser av mer ingripande karaktär som normalt inte är möjliga att genomföra för lärare och övrig skolpersonal inom ramen för den ordinarie undervisningen. Särskilt stöd beslutas av rektorn och dokumenteras i ett åtgärdsprogram.²⁷

Stödarbete, stödbehov, stödinsatser

Alla uttryck där "stöd" ingår omfattar både arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd om inget annat anges.

²⁷ Skolverket (2022d), sida 8–9.

Det här visar granskningen

Här presenteras Skolinspektionens bedömningar och iakttagelser. Kapitlet inleds med att beskriva den övergripande bedömningen av skolornas arbete inom de granskade områdena. Därefter redovisas de samlade resultaten och iakttagelserna som på olika sätt speglar hur de granskade skolorna med fritidshem utgår ifrån elevens hela dag i stödarbetet. Likheter och skillnader mellan skolformer lyfts där det är relevant. Granskningen ger inte en nationell bild av kvaliteten i detta arbete.

Två frågor ligger till grund för granskningen. Den första handlar om i vilken utsträckning skolorna har arbetssätt för att kunna ge eleverna extra anpassningar och särskilt stöd i utbildningen i dess helhet. Den andra frågan handlar om i vilken utsträckning rektorn leder och styr arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd utifrån att eleverna ska ges stöd i utbildningen som helhet.

Mer än hälften av de granskade skolorna behöver stärka stödarbetet så det utgår ifrån elevens hela dag i skola och fritidshem

Skolinspektionens övergripande bedömning är att flertalet skolor som har ingått i granskningen behöver höja kvaliteten så elevens behov under hela dagen i skola och fritidshem är utgångspunkten i stödarbetet. Av de 30 skolor som ingår i granskningen har 19 bedömts behöva stärka sitt arbete. Bilden är ungefär densamma för de granskade grundskolorna som för de granskade anpassade grundskolorna.

Under granskningen har Skolinspektionen identifierat följande huvudsakliga utvecklingsområden.

Totalt 13 av de granskade skolorna behöver utveckla arbetssätt för att ge elever extra anpassningar och särskilt stöd i utbildningen som helhet. Det innebär bland annat att skolorna behöver utveckla arbetet så att verksamheterna planeras utifrån elevers behov av stöd i skola och fritidshem samt utvecklar arbetssätt som möjliggör erfarenhetsutbyten och kollegial dialog om vad som fungerar och inte fungerar i stödarbetet.

Rektorernas ledning och styrning av arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd i skolan och fritidshemmet behöver stärkas vid 17 skolor. Det är särskilt förutsättningar för samarbete utifrån elevers behov av stöd under hela dagen som rektorer behöver utveckla.

Totalt 11 av de granskade skolorna rekommenderades av Skolinspektionen att påbörja ett utvecklingsarbete inom båda områdena. Lika många, 11 skolor som har ingått i granskningen (4 grundskolor och 7 anpassade grundskolor), har bedömts ha ett arbete av hög kvalitet vad gäller arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd så det utgår ifrån elevers behov av stöd under hela dagen i skola och fritidshem.

Liknande utmaningar i arbetet med heldagsperspektiv i stödarbetet oavsett skolform

I granskningen har ingått att bedöma kvaliteten i arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd utifrån ett heldagsperspektiv i skola och fritidshem i olika skolformer, anpassad grundskola, grundskola och sameskola. Det praktiska stödarbetet med eleverna i anpassad grundskola skiljer sig åt från övriga skolformer på flera sätt eftersom elevernas behov ser olika ut. Granskningens iakttagelser visar dock att det finns liknande utvecklingsområden i arbetet oavsett skolform.

Skolans och fritidshemmets gemensamma arbetsätt för stöd under elevens hela dag

Granskningens första fråga handlar om i vilken utsträckning skolan och fritidshemmet har arbetsätt för att kunna ge eleverna extra anpassningar och särskilt stöd i utbildningen i dess helhet. I ett arbete med hög kvalitet finns arbetsätt där skolorna planerar och genomför verksamheten utifrån kännedom om elevers behov av stöd under hela dagen i skolan och i fritidshemmet. Olika personalkategoriernas tidigare erfarenheter av vad som har fungerat bra i stödarbetet tas till vara och en kollegial dialog bidrar med olika perspektiv. Även elevers synpunkter tillvaratas och påverkar stödarbetet.

Hög kvalitet kännetecknas även av en systematik i arbetet med övergångar mellan skolan och fritidshem, där personal i skola och fritidshem arbetar tillsammans för att skapa bra övergångar för eleverna. I det ingår att personal i skola och fritidshem har god kännedom om båda verksamheterna och använder den i stödarbetet.

Nära hälften av de granskade skolorna har bedömts behöva utveckla sina arbetsätt för att kunna ge eleverna extra anpassningar och särskilt stöd i utbildningen i dess helhet. Lika många anpassade grundskolor som grundskolor behöver utveckla sina arbetsätt.

Elevers behov under hela dagen är inte alltid framträdande som utgångspunkt i stödarbetet

De 13 skolor som har bedömts behöva utveckla sitt arbete behöver bland annat åstadkomma tydligare systematiska arbetsätt som syftar till att elevers stödbehov i skola och fritidshem blir en utgångspunkt i planeringen och genomförandet. Det förekommer även att skolorna behöver utveckla arbetsätt för att tillvarata synpunkter och erfarenheter av stödarbetet från olika personalkategorier och eleverna vid planeringen och genomförandet av stödinsatserna.

I granskningen finns exempel på skolor där ett heldagsperspektiv i stödarbetet inte är framträdande eftersom planeringen och genomförandet av undervisningen och stödinsatserna i skola och fritidshem i begränsad omfattning utgår ifrån elevens behov av stöd under hela dagen. Exempelvis sker planeringen av skola och fritidshem separat från varandra och det som sker i den ena verksamheten påverkar sällan den andra. Det finns få

möjligheter till gemensam planering utifrån elevers behov av stöd hela dagen i skola och fritidshem. Det finns också exempel på skolor där utgångspunkten för stödarbetet är elevers behov av stöd i skolan, men elevers behov av stöd i fritidshemmet berörs sällan.

På skolor där heldagsperspektiv inte är framträdande i stödarbetet har personalen i skola och fritidshem begränsad insyn i varandras verksamheter, och kännedom om hur elevers behov kan ta sig uttryck i olika verksamheter. Särskilt gäller det lärarna i skolan som uppger att de har begränsad insyn i fritidshemmets verksamhet och stödarbete. Det är vanligare att personalen i fritidshem samt stödpersonalen har kunskap om skolans verksamhet och stödarbetet eftersom de ofta arbetar hela dagen i både skola och fritidshem.

Där heldagsperspektiv i stödarbetet är svagt tillvarat inte möjligheterna att gemensamt planera elevers stödinsatser utifrån deras behov i de förutsättningar som råder i olika lärmiljöer. Det kan exempelvis leda till att stödinsatserna inte utgår ifrån kännedom om hur elevers behov kan se olika ut i skola och fritidshem. I granskningen gestaltar det sig exempelvis genom att personal som arbetar på ett fritidshem beskriver stödinsatser som elever får i skolan men inte i fritidshemmet, utan att personalen känner till orsaken till varför det är så.

Granskningen visar också att elevhälsans resurser inte alltid ingår i arbetet med stödinsatser utifrån elevers behov av stöd under hela dagen i skola och fritidshem. Exempelvis så finns skolor där elevhälsans kompetenser inte inkluderas när stödinsatser i fritidshem planeras. Lärare i fritidshem och annan personal i fritidshem samt stödpersonal är sällan med i möten med elevhälsan utan tar del av elevhälsans perspektiv i stödarbetet genom lärarna i skolan eller rektorn. Vidare är det stöd som ges i skolan i fokus men stödarbetet i fritidshem berörs i begränsad omfattning. Detta beskriver vi närmare i rapportens andra del, som behandlar rektorns ledning och styrning av stödarbetet.

Olika perspektiv tas inte alltid tillvara i stödarbetet

Granskningen visar att flera skolor har få strukturerade arbetssätt för erfarenhetsutbyten och kollegiala dialoger där kunskap om stödarbetet gemensamt kan byggas upp. Det innebär att personalen får sämre förutsättningar att planera och genomföra verksamheterna utifrån elevers behov av stöd i skola och fritidshem och kännedom om elevers behov av stöd under hela dagen.

I granskningen finns skolor där stödarbetet baseras i liten grad på olika perspektiv. Utgångspunkten för erfarenhetsutbytet och diskussionerna är elevers behov av stöd som de yttrar sig under skoltiden och inte i fritidshemmet. I vissa fall deltar inte personal i fritidshem och stödpersonal i sammanhang där det sker erfarenhetsutbyten och en dialog om det som fungerar och inte fungerar i stödarbetet.

Det är vanligt att det finns en löpande dialog i det dagliga arbetet om stödarbetet. Den löpande dialogen och erfarenhetsutbytet sker då ofta i stunden under pågående arbete med eleverna. Det finns även exempel på skolor där erfarenhetsutbyte och kollegial dialog sker spontant när tillfällen uppstår, exempelvis genom att personalen i skola och fritidshem kan passa på att samtala om elevers behov av stöd när de råkar ses i kopieringsrummet. Även om en löpande dialog och erfarenhetsutbytet kan gynna ett heldagsperspektiv i stödarbetet finns en risk att viktiga iakttagelser inte tas om hand utan systematiska arbetsätt som tar tillvara olika perspektiv och kunskaper om elevers behov vid utformningen av stödinsatser och anpassningar i lärmiljön.

I utformningen av stödarbetet är det även viktigt att utgå ifrån elevers perspektiv på vad som fungerar och inte fungerar i stödarbetet. De allra flesta skolor i granskningen har ett arbetsätt för det. Det finns dock skolor där utgångspunkten i detta avseende inte är elevens hela dag i skola och fritidshem. I dessa skolor är det endast elevers synpunkter på stödarbetet i skolan som kartläggs och påverkar stödarbetet och inte stödarbetet i fritidshem.

På vissa skolor saknas systematiska arbetsätt för hur den skriftliga informationen om elevers stödbehov som finns ska föras över mellan skola och fritidshem. Den skriftliga dokumentationen om elevers stöd görs ofta i individuella utvecklingsplaner och olika digitala system, men det är inte alltid som den finns tillgänglig för andra personalgrupper än undervisande lärare i skolan och inte för dem som arbetar i fritidshem. Det framkommer även exempel på att dokumentationen är tillgänglig för samtlig berörd personal men bara innehåller det stöd som ges i skolan, och att rutiner för att dokumentera det stöd som ges i fritidshem saknas. På några skolor saknas även rutiner för hur information ska förmedlas från fritidshemmet till skolan, exempelvis i samband med utvecklingssamtal.

Personal som arbetar med elever över hela dagen får en viktig roll, men ofta utan stödjande arbetsätt

Den personal som arbetar med elever under hela dagen tillskrivs ofta ansvaret för att upprätthålla ett heldagsperspektiv i stödarbetet för elever i behov av stöd under hela dagen. Det handlar exempelvis om lärare i förskoleklass som under eftermiddagen arbetar i fritidshemmet. Det handlar också om lärare i fritidshemmet som under förmiddagen arbetar som stödpersonal i skolan. I den anpassade grundskolan är det särskilt vanligt att de som arbetar som stödpersonal under skoltid även arbetar under fritidshemtid och då kan ha ansvar för undervisningen där. Eftersom denna personal är närvarande både i skola och i fritidshem och tillbringar mycket tid med eleverna har de ofta kunskap om elevers behov av stöd och förutsättningar i båda verksamheterna, vad som fungerar och inte fungerar i stödarbetet samt om hur dagen har varit för eleverna. I vissa fall underlättar det stödarbetet och utgör en brygga mellan verksamheterna. I granskningen finns flera skolor där personalen som arbetar med eleverna under hela dagen exempelvis anpassar aktiviteter i fritidshem för eleverna

utifrån hur skoldagen har varit. Har det exempelvis varit en friluftaktivitet i skolan kan elever behöva utrymme för vila i fritidshem.

Det finns dock inte alltid en medvetenhet eller stödjande struktur kring arbetet. Det varierar exempelvis på vilket sätt denna personal får insyn i stödarbetet och görs delaktiga genom att deras perspektiv tas till vara. I granskningen finns flera exempel på att denna personal i begränsad omfattning får insyn i planeringen av, eller ingår i erfarenhetsutbytet om, stödinsatser i skola eller i fritidshem. De får då inte alltid tillräcklig information om vad som förväntas av dem i undervisningen och hur olika stödinsatser ska genomföras. Det innebär också att deras perspektiv på hur undervisningen och stödinsatserna fungerar inte tas till vara i stödarbetet.

På flera skolor i granskningen utgår stödinsatserna som ges i fritidshem från den kunskap om elevers förutsättningar och behov i skolan som den personal som arbetar med eleverna under hela dagen för med sig mellan verksamheterna. Exempelvis beskrivs på några skolor att stödinsatserna i fritidshem inte är specifikt utformade för fritidshemmet, utan personalen fortsätter med de stödinsatser som görs i skolan utifrån planeringen där.

Skolor där elevens hela dag är utgångspunkt i stödarbetet har ofta ett medvetet arbete för att möta alla elevers behov

Kännetecknande för de skolor där heldagsperspektiv i stödarbetet är framträdande är att det finns arbetssätt där elevens stödbehov är med som utgångspunkt i planering och genomförande under hela dagen.

På dessa skolor tar personalen som planerar och genomför stödinsatser hänsyn till att uppdragen i styrdokumentet till skolan respektive fritidshemmen är till vissa delar olika²⁸ samt att lärmiljöerna också skiljer sig åt och påverkar elevers behov av stöd. I granskningen framkommer exempelvis att på flera skolor finns det elever som ges extra anpassningar och särskilt stöd under skoltid som inte har samma behov av stöd under fritidshemstid. Det finns också exempel där elevers behov är detsamma oavsett verksamhet och planeringen och genomförandet av stödinsatser har det som utgångspunkt.

Elevhälsan har ofta en tydlig roll i att åstadkomma ett heldagsperspektiv i stödarbetet på de skolor som har bedömts ha hög kvalitet i sitt arbete. På dessa skolor samarbetar personal i skola och fritidshem med elevhälsan på olika sätt när stödinsatser planeras, utformas, genomförs och följs upp. I granskningen framkommer flera exempel på hur elevhälsan, och särskilt den specialpedagogiska kompetensen, är delaktiga på olika sätt i arbetet genom handledning, observationer, tips och råd om stödinsatser och genomförandet av dem. Ett sådant exempel är att elevhälsan vid en skola samarbetar med personalen i skola och fritidshem för att utveckla elevers lekkompetens. På skolan beskrivs att samarbetet har bidragit till att

²⁸ Skolverket (2022a) Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr22), Skolverket (2022b) Läroplan för anpassade grundskolan (Lgra22), och Skolverket (2022c) Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lsam22).

eleverna nu har större förståelse för sociala regler, vilket har underlättat arbetet i både skola och fritidshem.

Stödarbetet utgår ifrån erfarenhetsutbyten och olika perspektiv

Genom regelbundna möten som planeringstider eller olika arbetslagsmöten där personal i skola och fritidshem deltar sker ett erfarenhetsutbyte i personalgruppen. Vid dessa möten och löpande i arbetet diskuterar personalen hur undervisningen och arbetet med stödinsatser fungerar i skola och fritidshem. På en skola beskrivs exempelvis att om lärare i skolan ser nya eller förändrade behov hos någon elev följs det upp vid gemensamma möten med personalen i fritidshem som då kan planera för stöd i fritidshem om det behövs. Diskussionerna kring planeringen av stödinsatser kan också handla om hur stödinsatserna kan behöva anpassas för elever som klarar uppgifter i den ena verksamheten men inte den andra.

I samband med mötena dokumenterar också personalen i skola och fritidshem tillsammans vilka behov av stöd som elever har under skol- respektive fritidshemstid samt hur dessa behov ska tillgodoses. I granskningen finns flera exempel på dokumentation på individnivå som används och revideras i samband med regelbundna avstämningar och som utgör ett stöd vid genomförandet av stödinsatser i både skola och fritidshem. Dokumentationen kan också innehålla information om elevens intressen, elevens synpunkter på sin skolsituation eller något som är viktigt att veta i arbetet som exempelvis att eleven behöver längre tid på sig för att klä på sig ytterkläder.

På vissa skolor beskrivs att denna typ av dokumentation skapar bättre förutsättningar i stödarbetet för samtliga i personalen, som till exempel för vikarierande personal som inte känner eleverna så väl, eftersom alla har tillgång till dokumentationen och använder den kontinuerligt i stödarbete.

Även elevers synpunkter och erfarenheter av stödinsatserna tas tillvara på systematiskt sätt och påverkar stödarbetet. Elevers synpunkter i stödarbetet tas tillvara genom olika underlag som enkäter, utvecklingssamtal och intervjuer samt kontinuerligt i det dagliga arbetet. Den löpande dialogen med eleverna är särskilt framträdande på anpassade grundskolor där det också är vanligt att anpassa formerna för kommunikationen utifrån elevers förutsättningar och behov när deras synpunkter på stödarbetet tas till vara.

Synergier kan skapas när elevens hela dag är utgångspunkten i stödarbetet i skola och fritidshem

På flera skolor har elevers stödbehov betydelse för hur verksamheten genomförs. I detta ingår att arbeta för att ge ledning och stimulans åt alla elever och extra anpassningar och särskilt stöd till de elever som är i behov av det. Personal i skola och fritidshem och elevhälsan planerar och utvecklar lärmiljöerna tillsammans för att de ska bli tillgängliga för alla elever i både skola och fritidshem. Visuellt stöd, tydliggörande rutiner, scheman samt tidshjälpmiddel är vanligt förekommande exempel på stöd som alla elever har tillgång till. Ofta är även stödet utformat på samma sätt i

skola och fritidshem för att skapa en kontinuitet för eleverna mellan verksamheterna. När elever behöver extra anpassningar är det till exempel i form av extra tid, avskildhet för att undvika stimuli och möjlighet till vila. På anpassade grundskolor är det vanligt förekommande att såväl undervisningen som stödinsatserna är individuellt anpassade eftersom elevers stödbehov varierar mycket.

Eftersom elevers behov av stöd kan se olika ut beroende på lärmiljö innebär det också att stödet kan se olika ut i skola och fritidshem. I skolan finns exempel på att det kan vara mer relevant med stöd vid kunskapsinhämtning och olika hjälpmedel som hörselkåpor och skärmar som stödjer vid fokus och koncentration medan det under fritidshemmets verksamhet kan bli mer relevant att ge elever stöd i sociala situationer. Stöd vid kunskapsinhämtning, som exempelvis läs- och skrivträning, ges således generellt oftare i skola än i fritidshem, men granskningen visar också exempel på att elever får stödinsatser kopplat till skoluppgifter inom fritidshemmets lärmiljöer. Sådana exempel är att elever som har svårt för ämnet matematik får aktiviteter i fritidshem som handlar om att befästa kunskaperna genom spelandet av spel, att elever med behov av lästräning får detta eller att den muntliga kommunikationen vid språkinläring tränas i fritidshemmet.

Några skolor i granskningen beskriver att fritidshemmets uppdrag och lärmiljö gör det enklare att anpassa verksamheten för alla elever och att behovet för individuella anpassningar därför inte är lika framträdande i fritidshem som i skola. Stödarbetet i fritidshem på dessa skolor blir således mer inriktat på gruppnivå än det stöd som ges i skolan.

Flertalet skolor arbetar med övergångar på ett sätt som främjar ett heldagsperspektiv i stödarbetet, men undantag finns

Några få skolor i granskningen har bedömts behöva stärka arbetet med övergångar mellan skola och fritidshem. I dessa verksamheter är inte arbetssätt som syftar till att underlätta övergångar för elever i behov av stöd framträdande. Det kan handla om att det saknas ett samarbete vid övergångar eller att ansvarsfördelningen är oklar. Det kan också handla om att rutinerna för vilken information ska föras över vid övergångar inte är uttalade. Det kan skapa en otydlighet kring vem som ansvarar för informationsöverföringen och på vilket sätt det ska ske. Ibland är omständigheterna sådana att personalen i skola och fritidshem möts i korridorerna och kan byta några ord, men det fungerar inte alltid eftersom verksamheten ofta redan är i full gång och de är upptagna av att arbeta med eleverna. Informationsutbytet försvåras även om det sker framför eleverna eftersom det begränsar vad som kan sägas.

Övergångar som fungerar väl ger eleverna kontinuitet i skoldagen

En majoritet av skolorna har bedömts ha ett systematiskt arbetssätt i stödarbetet för att underlätta övergångarna mellan skola och fritidshem. På dessa skolor har personal i skola och fritidshem god insyn i varandras verksamheter och använder den för att skapa bra övergångar mellan skolan

och fritidshemmet. Det är vanligt att det finns rutiner och strukturer för överlämningar som skapar en förutsägbarhet för eleverna. Rutinerna ser olika ut men kan till exempel handla om att personalen i fritidshem kommer till klassrummet och presenterar fritidshemmets aktiviteter för eleverna när skoldagen är slut och fritidshemmet tar över. Ofta används visuellt stöd vid detta tillfälle. Vidare förflyttar eleverna sig till fritidshemmets lokaler på samma sätt och ofta är det samma personal som arbetar med samma elevgrupp i övergångarna.

I granskningen framträder flera exempel på hur övergångarna anpassas för enskilda eller samtliga elever, exempelvis genom att elever i olika åldrar har uteaktiviteter eller mellanmål vid olika tider, eller genom stödmaterial såsom visuellt stöd och tidshjälpmedel. Ett sådant exempel är att några elever på en skola får ett "transportkort" i handen vid övergångar för att komma ihåg vart de ska gå.

På flera skolor är det personalen i fritidshem samt stödpersonalen som tar huvudansvaret för övergångarna. Detta för att denna personal ofta arbetar med eleverna under elevens hela dag i skola och fritidshem och kan underlätta övergångarna för eleverna. Skolor som har bedömts till hög kvalitet har också systematiska arbetssätt som syftar till att förmedla information mellan personalgrupper vid övergångar genom att på olika sätt ha rutiner för att föra över information mellan verksamheterna.

Rektorns styrning och ledning av arbetet med stöd i utbildningen i dess helhet

Granskningens andra fråga handlar om i vilken utsträckning rektorn styr och leder arbetet på organisatorisk nivå för att möjliggöra ett arbete där elevens behov av stöd under hela dagen är utgångspunkten i stödarbetet. För hög kvalitet i arbetet har rektorn, genom att förmedla och förankra arbets- och förhållningssätt, ett tydligt arbete för att stödarbetet ska utgå ifrån elevens hela dag i skola och fritidshem. Rektorn organiserar verksamheten så att stödarbetet kan följas upp ur ett heldagsperspektiv och för en dialog med personalen i skola och fritidshem om hur stödarbetet kan förbättras. Rektorn arbetar för att roller och ansvar, kopplat till stödarbetet på skolan och i fritidshemmet, är kända och förankrade hos olika personalkategorier.

Rektorn har också skapat goda förutsättningar för personal i skola och fritidshem att samverka utifrån ett tydligt fokus på att tillgodose elevens behov av stöd under hela dagen i skolan och i fritidshemmet. Rektorn skapar förutsättningar för ömsesidighet och jämbördighet i samarbetet mellan personalgrupperna där elevens behov av stöd under hela dagen står i fokus. Även rektors arbete med kunskap och kompetensutveckling syftar till att stärka stödarbetet så det kan utgå ifrån elevens hela dag.

Majoriteten av rektorerna på de granskade grundskolorna och ungefär hälften av rektorerna på de granskade anpassade grundskolorna har bedömts behöva utveckla sin ledning och organisation av arbetet med extra

anpassningar och särskilt stöd i skolan och i fritidshemmet utifrån att eleverna ska ges stöd i utbildningen som helhet. Det är särskilt rektorns arbete med att skapa förutsättningar för olika personalkategorier i skola och fritidshem att samverka som Skolinspektionen bedömer behöver utvecklas.

Stödarbetet riskerar att präglas av olika uppfattningar om hur elevers stödbehov ska mötas om inte rektor förankrar en gemensam bild av det hos personalen

I de fall då Skolinspektionen har bedömt att rektorn behöver utveckla arbetet med ledning och organisation är det inte tydligt hur arbets- och förhållningssätt förstärker ett heldagsperspektiv i stödarbetet. Det kan exempelvis handla om att rektorn behöver förankra en gemensam bild bland personalen av hur arbetet med stöd ska gå till och hur elever i behov av stöd ska bemötas. Det framkommer även exempel på skolor där det finns gemensamt arbets- och förhållningssätt, men det har inte fått fäste hos samtliga i personalen i skola och fritidshem. Utan gemensamma arbets- och förhållningssätt i stödarbetet finns risk att det kan finnas olika uppfattningar om vilket stöd eleverna ska få och hur det ska genomföras.

Ett annat utvecklingsområde är att roller och ansvar i stödarbetet inte är tydligt förankrande, vilket försvårar att bedriva stödarbetet utifrån elevers behov under hela dagen i skola och fritidshem. När rektorn inte har förankrat tydliga roller och ansvar i stödarbetet kan det leda till otydligheter bland personal i skola och fritidshem gällande vad de själva eller andra förväntas göra, eller vart de kan vända sig med frågor om elevers stödbehov. Det förekommer också att rektorn har tydliggjort roller och ansvar i stödarbetet för delar av personalen som exempelvis lärarna i skolan och elevhälsan men inte för personal i fritidshem eller för stödpersonalen. Vidare finns exempel på skolor där rektorn har förtydligat elevhälsans roll och ansvar i stödarbetet i skolan samtidigt som elevhälsans roll och ansvar i stödarbetet i fritidshemmet är otydligt.

Rektorn ger ofta inte förutsättningar för samarbete utifrån elevers behov av stöd hela dagen

På mer än hälften av de granskade skolorna har Skolinspektionen bedömt att rektorn behöver utveckla förutsättningarna för samarbete med fokus på elevers behov av stöd under hela dagen. I dessa fall har rektorn inte utvecklat strukturerade former för samverkan mellan skola och fritidshem som främjar ett heldagsperspektiv. På dessa skolor finns få strukturerade tillfällen för personalgruppen som arbetar kring en elevgrupp att mötas för att gemensamt planera eller diskutera elevers behov av stöd.

I granskningen finns exempelvis skolor som saknar strukturerade former för lärare i skolan att samverka i stödarbetet med personal i fritidshem samt stödpersonal. Vidare finns exempel på skolor där förutsättningarna för samverkan skiljer sig åt mellan personalkategorierna i skola och fritidshem. Oftast är det personalen i fritidshem samt stödpersonalen som har sämre förutsättningar att samverka kring stödarbetet. Liksom vi nämnt

tidigare kan det innebära att de inte deltar i möten med lärare i skolan, elevhälsan eller rektorn när stödarbetet diskuteras. Det finns även exempel på skolor där lärarna i skolan har möjligheter till samverkan med varandra och med elevhälsan i stödarbetet men där personalen i fritidshem har färre möjligheter till en samverkan med varandra och med elevhälsan om stödet i fritidshem.

Det finns exempel på skolor där det beskrivs att det finns organisatoriska skäl till att forum för samverkan saknas eller att samtlig personal som arbetar runt en elevgrupp inte kan delta i samverkan. Detta för att det är svårt att hitta tider för samverkan som fungerar för alla personalgrupper. Särskilt vanligt är att rektorerna inte har skapat förutsättningar för den personal som är med eleverna hela dagen, som personal i fritidshem och stödpersonalen, att ingå i det organiserade samarbetet. Denna personal har ofta svårt att vika tid för samarbete eftersom de är med elever under hela dagen i skola och i fritidshem. Det framträder ibland ett tydligt behov av sådana samarbetsmöjligheter, då lärare i skolan beskriver att de både önskar ta del av denna personals perspektiv på stödarbetet och ibland behöver förklara för personalen som är med eleverna under hela dagen hur stödarbetet ska genomföras. På vissa skolor uppger personalen som är med eleverna under hela dagen att de är osäkra om all information om de stödinsatser som genomförs alltid kommer dem till del.

Elevhälsans samverkan med fritidshemmet och stödpersonal är ibland begränsad

Granskningen visar att rektorn inte alltid har skapat förutsättningar för elevhälsan att ingå i stödarbetet utifrån ett heldagsperspektiv. På en del av de skolor som har bedömts behöva utveckla sina arbetssätt finns begränsade möjligheter för både personalen i fritidshem samt stödpersonal att samverka med elevhälsan gällande stödarbetet genom strukturerade mötesformer eller i det löpande arbetet. Ibland arbetar elevhälsan enbart med fritidshemmet i samband med elever som har beslut i åtgärdsprogram där det framgår att eleven behöver stöd av stödpersonal under hela dagen i skola och fritidshem. Elevhälsan kan också finnas tillgängliga för personalen i fritidshem och stödpersonalen vid behov. I praktiken behöver personalen i fritidshemmet och stödpersonalen vanligen ta initiativ till samverkan med elevhälsan. I vissa fall har de som arbetar i fritidshem sämre förutsättningar att ta kontakt med elevhälsan eftersom elevhälsan endast är tillgänglig då personalen i fritidshem och stödpersonalen är upptagna i arbete med eleverna. På några skolor blir det särskilt tydligt att personal i fritidshem vill i högre utsträckning kunna ta del av elevhälsans perspektiv i stödarbetet. På en skola beskriver personal i fritidshemmet exempelvis att de skulle vilja få råd från elevhälsan i arbetet med elever i sociala situationer, men att relevant kompetens i elevhälsan inte är tillgänglig och att de därför inte har fått något stöd i arbetet med dessa elever.

Heldagsperspektivet saknas i rektorns uppföljning av stödarbetet

På skolor där Skolinspektionen har identifierat behov av utveckling är det vanligt att elevers behov av stöd under hela dagen i skola och fritidshem inte är en tydlig del av rektors uppföljning av stödarbetet. Det kan exempelvis visa sig genom att stödarbetet i fritidshemmet inte ingår i rektorns uppföljning, utan fokus ligger på det stöd som ges i skolan. I granskningen förekommer också exempel på skolor där rektorn saknar insyn i stödarbetet i fritidshem för att personalen där inte inkluderas i de sammanhang där stödarbetet följs upp.

På skolor där elevens hela dag är en utgångspunkt i stödarbetet finns förankrade förhållningssätt och förutsättningar för samverkan

På skolor där heldagsperspektivet i stödarbetet är framträdande har rektorn förmedlat och förankrat tydliga och gemensamma arbets- och förhållningssätt i stödarbetet hos personal i skola och fritidshem. Det kan handla om att personalen förväntas bemöta eleverna på samma sätt som exempelvis genom ett lågaffektivt bemötande eller att visuellt stöd används i undervisningen i både skola och fritidshem. Ibland beskrivs det gemensamma arbets- och förhållningssättet genom olika ledord som "hela eleven, hela dagen" eller "alla elever är allas elever". Det gemensamma arbets- och förhållningssättet i stödarbetet skapar en samsyn som genomsyrar personalens diskussioner och möten så att det blir en grundbult i stödarbetet. Ibland har det vuxit fram i skolornas utvecklingsarbete, exempelvis kompetensutveckling eller fortbildning. Både personal i skola och fritidshem beskriver att utbildning har gett dem ett gemensamt språk och en gemensam syn i stödarbetet, exempelvis gällande betydelsen av att ha positiva förväntningar på eleverna.

På några skolor introduceras även vikarierande personal i det gemensamma arbets- och förhållningssättet, för att säkerställa att eleverna bemöts på samma sätt oavsett personal.

Stödarbetet underlättas när roller och ansvarsområden tydligörs

På skolor med hög kvalitet i arbetet har rektorn sett till att roller och ansvar i stödarbetet i både skolan och fritidshemmet är väl kända och förankrade. Det är exempelvis tydligt vilket stöd personal i skola och fritidshem kan få från elevhälsan i stödarbetet. Roller och ansvar i stödarbetet kan framgå i skolans verksamhetsplan, elevhälsoplan eller i arbetsbeskrivningar, och diskuteras återkommande i verksamheten. Det förekommer också exempel på skolor där personalen har fått handledning av rektor eller elevhälsa, vilket kan bidra till ett delat ansvarstagande i stödarbetet. Ett sådant tydligare ansvarstagande stärker stödarbetet på olika sätt. Ett exempel är att lärarna i skolan och lärarna i fritidshemmet tillsammans kartlägger elevers behov av stöd och anmäler behov av utredning om särskilt stöd för enskilda elever. Genom att i det arbetet ta ansvar för sina respektive områden kan elevens behov i olika lärmiljöer belysas.

All personal ingår i samverkan för att möta elevers behov

På skolor som har bedömts ha hög kvalitet i arbetet har rektorn skapat goda förutsättningar för personal i skola och fritidshem att samarbeta ur ett heldagsperspektiv. De kan då utbyta erfarenheter och utvärdera de stödinsatser som görs samt diskutera hur dessa eventuellt kan förändras eller förbättras. Rektorn har även skapat förutsättningar för elevhälsan att samverka med personal i skola och fritidshem i stödarbetet.

På skolor där rektorn har skapat lika förutsättningar för personalen som arbetar kring en elevgrupp att samverka beskrivs ibland samtalsklimatet som öppet, med intentionen att allas röster ska väga lika tungt i diskussioner om stödarbetet. Ibland är rektorn ledande i ett sådant arbete. Rektorer understryker vikten av fritidshemmet på möten med personalen och betonar hur fritidshemmet utgör en viktig del i utbildningen. Rektorer kommunicerar även vikten av att arbeta tillsammans och hur olika personalgrupper behövs i stödarbetet med eleverna under hela dagen i skola och fritidshem. Personal i skola och fritidshem i dessa skolor uppger i flera intervjuer hur de lär sig av varandra och använder sig av den kunskapen i stödarbetet i respektive verksamhet. På flera skolor beskrivs att det är värdefullt att kunna ta del av varandras erfarenheter av stödarbetet, eftersom olika personalgrupper har olika iakttagelser om eleverna som andra missar som befinner sig i andra sammanhang.

Vid flera av dessa skolor tas exempelvis stödpersonalens erfarenheter av stödarbetet till vara och stödpersonalen får hjälp av lärare och elevhälsa för att stödåtgärderna ska kunna möta elevers behov på ett bra sätt. Den personal som är med elever under hela skoldagen är ofta inte utbildad för arbete inom skola och fritidshem, varför handledning och stöd från utbildade lärare och/eller elevhälsa kan vara särskilt viktigt för denna grupp. I granskningen framkommer exempel på hur stödpersonalen exempelvis får hjälp att hantera olika material som eleverna använder samt tips och råd om genomförandet av stödinsatser som kommer dem till nytta i stödarbetet.

Stödarbetet under elevens hela dag följs upp av rektorn

I skolorna med tydligt heldagsperspektiv i stödarbetet följs arbetet i skola och fritidshem upp. Uppföljningarna av stödarbetet sker exempelvis genom olika mötesstrukturer som arbetslagsmöten och elevhälsomöten eller löpande i det dagliga arbetet. Berörd personal diskuterar tillsammans hur stödinsatserna fungerar utifrån elevens hela dag i skola och fritidshem, och hur de kan förbättras. På flera av de granskade skolorna deltar rektorn på uppföljningsmöten, samtalar med personalen eller har regelbundna möten med elevhälsa och personalen i skola och fritidshem om stödarbetet. På några skolor är uppföljning av stödarbetet under elevens hela dag också en del av rektors systematiska kvalitetsarbete.

På majoriteten av skolorna inkluderas samtlig personal i kompetensutveckling kring stöd

Majoriteten av rektorerna i granskningen kartlägger vilka behov av kompetensutveckling som finns hos olika personalkategorier i skola och fritidshem för att kunna bedriva ett arbete med extra anpassningar och särskilt stöd som utgår ifrån elevens hela dag i skola och fritidshem. Rektorn skapar även förutsättningar för personalen att stärka sin kompetens i relation till arbetet med stöd. På de allra flesta skolorna genomförs kompetensutvecklingsinsatser som relaterar till stödarbete som exempelvis utbildning kring lågaffektivt bemötande, intellektuell funktionsnedsättning, autism och selektiv mutism, bildkommunikation och positivt beteendestöd. Det är vanligt förekommande att det är elevhälsan som håller i utbildningstillfällen eller handleder enskilda individer eller personalgrupper. I granskningen framkommer exempel på skolor där rektorn har genomfört utvecklingsarbete som syftar till att lyfta och förtydliga fritidshemmets uppdrag för personalen för att underlätta samarbetet i stödarbetet mellan personalen i skola och fritidshem.

På de fåtal skolor där Skolinspektionen har bedömt att rektorn kan utveckla sitt arbete med kompetensutveckling framkommer att hela personalen inte är inkluderad i den behovsanalys som rektorn gör. Oftast är det personalen i fritidshem samt stödpersonal som inte ingår i analysen eller inkluderas i kompetensutvecklingsinsatserna.

Avslutande diskussion

Skolinspektionen har granskat i vilken utsträckning skolors arbete med extra anpassningar och särskilt stöd i skola och fritidshem har utgångspunkt i elevers behov av stöd under hela dagen, och rektorns styrning av det arbetet. I urvalet ingår anpassade grundskolor med fritidshem, grundskolor med fritidshem och en sameskola med fritidshem. Granskningen visar att majoriteten av skolorna behöver utveckla sitt arbete. De utvecklingsområden som Skolinspektionen har lyft i sina beslut skiljer sig inte väsentligt åt mellan de granskade skolorna som innebär att det finns liknande utmaningar i arbetet hos samtliga skolformer. Granskningen har inte fokuserat på skillnader mellan skolformerna med hänsyn till det stöd eleverna får, därmed inte heller det praktiska stödarbetet med eleverna, kvaliteten i stödinsatserna eller om eleverna får det stöd de har rätt till.

Även om granskningen visar att majoriteten av de granskade skolorna behöver utveckla sitt arbete framkommer även flera exempel på verksamheter som lyckas med att ha elevens hela dag i skola och fritidshem som utgångspunkt i arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd. Dessa skolor har gemensamt att heldagsperspektivet kontinuerligt kommer till uttryck genom gemensamma förhållningssätt till stödarbetet och samverkan om elevers stödbehov. I denna grupp finns något fler anpassade grundskolor. Däremot så framkommer inte tydligt i granskningen vad denna skillnad mellan skolformerna kan bero på.

På skolor där heldagsperspektiv är framträdande tar stödarbetet utgångspunkt i elevers behov av stöd i både skola och fritidshem. Fritidshemmet är en viktig del av elevers utbildning och för elever som är i behov av stöd även i fritidshem är det viktigt att de får det stödet. Möjligheterna att ge dessa elever stöd i fritidshemmets lärmiljöer riskerar att falla bort om heldagsperspektiv i stödarbetet saknas. Stöd till elever är något som Skolinspektionen löpande utövar tillsyn över och kvalitetsgranskar ur olika aspekter. Denna kvalitetsgranskning är den första som fokuserar på helhetsperspektivet i stödarbetet och samarbetet mellan skola och fritidshem i detta arbete.

Risk att elever inte får stöd i alla lärmiljöer när elevens hela dag inte är utgångspunkten i stödarbetet

Huvudmannen har ett övergripande ansvar för utbildningen och arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd. Rektorn ansvarar för att skolan utformar arbetssätt som leder till att elever som är i behov av stöd under hela dagen får det stöd de har rätt till i samtliga lärmiljöer eleven möter under sin skoldag. Det är rektorns ansvar att skapa förutsättningar för personalen som arbetar runt en elevgrupp att samverka så att stödet har utgångspunkt i elevers behov som de yttrar sig i både skola och fritidshem. Utan arbetssätt där olika perspektiv kan rymmas finns risk att stödarbetet

inte tar avstamp i befintlig kunskap om vad som fungerar eller inte fungerar i stödarbetet i olika sammanhang. Personal i skola och fritidshem gör olika iakttagelser om elevens behov som är viktiga att ta till vara i utformningen av stödinsatser. I granskningen ser vi att det är vanligt att den samlade kunskapen om elevers behov inte tillvaratas eftersom personalen inte har förutsättningar att dela med sig av sina erfarenheter och samarbeta. I stället delas information ofta snabbt, vid korta möten i samband med överlämningar och liknande situationer.

När rektorn inte har skapat förutsättningar för skola och fritidshem att mötas i ett samarbete utifrån elevers behov av stöd under hela dagen finns risk att elever som är i behov av stöd i både skola och fritidshem inte får det stöd de behöver. Det finns också en risk att de möjligheter som finns för att ge elever stöd i olika lärmiljöer inte tas till vara. Fokus i stödarbetet kan då ligga på att ge elever stöd i undervisningen i skolan, men att fritidshemmets lärmiljö inte fullt ut används för elevens utveckling. I verksamheterna går man då miste om möjligheter att exempelvis lekfullt befästa kunskaper i fritidshemmet, eller att använda fritidshemmets lärmiljö för att stärka elevens sociala färdigheter och andra förmågor som de behöver i skolans miljö. I förlängningen kan det leda till att elever får sämre förutsättningar att nå målen för utbildningen. Genom ett medvetet arbetssätt som utgår ifrån elevers hela dag får elever fler tillfällen och ytterligare strategier att befästa och visa sin kunskap på under hela dagen i skolan och fritidshem.

Fritidshemmet kan hamna i skuggan om elevens hela dag inte är utgångspunkten i stödarbetet

Det ligger inom rektorns ansvar för skolans inre organisation att skapa förutsättningar för all personal som arbetar runt en elevgrupp att samarbeta med målet att möta elevers behov och möjlighet till utveckling för ögonen. I flera av de granskade skolorna har personalgrupperna olika förutsättningar i stödarbetet. Det är särskilt fritidshemmet som hamnar i skymundan i stödarbetet och personalen som arbetar där som inte har samma förutsättningar att delta i arbetet. Ibland saknas strukturerade samverkansmöjligheter där personal från fritidshem delar sina erfarenheter av vad som fungerar och inte fungerar i stödarbetet. I andra fall så utgår samarbetet i stödarbetet i första hand utifrån elevers behov i skolan och frågor om stöd i fritidshemmet berörs sällan. Då forum för samverkan där alla kompetenser ingår saknas utgår stödarbetet inte ifrån olika perspektiv. Då begränsas också möjligheter till synergier i arbetet.

Även skolans och fritidshemmets möjligheter att samarbeta med elevhälsan skiljer sig åt. På flera skolor har elevhälsans stödjande uppdrag tydligt fokus på undervisningen i skolan, och fritidshemmet hamnar i skuggan. I vissa fall har elevhälsan, och i synnerhet specialpedagogisk kompetens, inte alls fått ett tydligt uppdrag från rektorn att samverka med personalen i fritidshem eller stödpersonal, såsom elevassistenter och resurspersoner, i stödarbetet. Det innebär att dessa personalgrupper ofta själva behöver ta initiativ för att få del av elevhälsans kompetens, vilket kan vara svårt då det

många gånger finns få kontaktytor och elevhälsoresursen är begränsad. Konsekvensen kan då bli att elevhälsans kompetens inte når samtlig personal, och att stödarbetet därför inte fullt ut utgår ifrån den kunskap som elevhälsan besitter. Har elevhälsan en övergripande roll i arbetet i skola och fritidshem kan de bidra till att ta ett helhetsgrepp om elevers stödbehov, och se till de möjligheter som finns att utveckla tillgänglighet och stöd i de olika lärmiljöer eleverna möter under hela sin dag i skola och fritidshem.

Personal som är med eleverna under hela dagen tillskrivs ansvaret för heldagsperspektivet i stödarbetet, men ofta utan stödjande arbetssätt

Ett av granskningens tydligaste resultat är att personalen som arbetar med eleverna under hela dagen, exempelvis stödpersonal, elevassistenter eller resurspedagoger, ofta får en väsentlig roll i arbetet att ge elever stöd under hela dagen. Denna personal har en viktig roll i att bidra till elevers lärande och stöttar elever både i undervisningen, mellan lektioner och på fritidshemmet. De tillskrivs således ansvaret för att upprätthålla ett heldagsperspektiv i stödarbetet för elever i behov av stöd hela dagen, men ofta utan att rektorn har skapat ett medvetet eller stödjande arbetssätt för detta. När rektorn inte skapar stödjande strukturer för arbetet finns en risk att den personal som är med eleverna hela dagen går miste om information och kunskap om stödarbetet. Det kan gälla information om varför stödinsatser är utformade på ett visst sätt och hur de ska genomföras och hur stöd kan överföras och utformas i olika lärmiljöer. Att det finns personal som stödjer eleverna under hela dagen i skola och fritidshem är således inte en garanti för hög kvalitet i arbetet.

Den personal som är med eleverna under hela dagen tillbringar mycket tid med eleverna och har ofta insyn i både skolan och fritidshemmet och hur elevers behov tar sig uttryck i de olika verksamheterna. Det kan exempelvis handla om iakttagelser från sociala situationer på raster som kan komma till nytta för stödarbetet i skolan på olika sätt, såsom placering i klassrummet eller hur elevens arbete i grupp kan fungera bättre. Även elevers synpunkter på det som fungerar och inte fungerar i stödarbetet är viktig att ta om hand i stödarbetet. Genom personalens närhet till eleverna under hela dagen i skola och fritidshem kan elevers perspektiv på olika frågor fångas, i syfte att åstadkomma ett stödarbete där eleven själv har möjlighet att påverka genom att ge sin syn på det stöd som ges. När sådana perspektiv inte tas tillvara tappar skolorna viktig kunskap om eleverna som finns hos denna personalgrupp.

Vidare är det är bekymmersamt att denna personal, som i praktiken många gånger ansvarar för att ge elever med de största behoven stöd hela dagen, ofta inte är utbildade för arbete inom skola och fritidshem. De skulle gynnas av arbetssätt som ger utrymme för handledning och kompetensutveckling i samband med stödarbetet eftersom de många gånger står utanför den samverkan som finns. Det är därför viktigt att rektorn även har denna

personalgrupp i åtanke när det kommer till samverkan och kompetensutveckling i samband med stödarbetet.

Referenser

- Ackesjö, H. (2022). IFOUS 2022:4 – *Vetenskaplig slutrapport från FoU-programmet Fritidshemmets pedagogiska uppdrag, rektors pedagogiska ledarskap i fritidshemmet*.
- Barow, T. m.fl. (2021). *In between special needs teachers and students: paraprofessionals work in self-contained classrooms for students with intellectual disabilities in Sweden. Publikation?*
- Giota, J. (2013). *Individualiserad undervisning i skolan – en forskningsöversikt*. Vetenskapsrådets rapportserie 3:2013. Stockholm: Vetenskapsrådet: <https://publikationer.vr.se/produkt/individualiserad-undervisning-i-skolan-enforskningsoversikt/>
- Giota, J. m.fl. (2022). *School achievement and changes in inclusive vs exclusive support over 50 years in Sweden regarding students with intellectual disabilities and special educational needs*. Scandinavian Journal of Educational Research. Routledge.
- Karlsudd, P. (2022). *Inkluderande fritidshemspedagogik*. FOU skriftserie nr 14, SPSM.
- Lago, L., Elvstrand, H. (2020). "Vi har väldigt lite tid för varandra här": *Temporal och spatiala förutsättningar för samverkan mellan grundskola, förskoleklass och fritidshem*. Utbildning & Lärande, 14(1), 121–138.
- Lago, L. m.fl. (2022). *Ett gemensamt fokus: Att bygga kulturer för samverkan mellan förskoleklass, fritidshem och grundskola*. Nordisk tidsskrift for utdanning og praksis, vol. 16, s. 22–40.
- Lindqvist, H., Östergren, R. Holme, L. (2021). *Elevassistenter i skolan – en forskningsöversikt*. Pedagogisk forskning i Sverige, vol. 25, no 2–3 (2020). ISSN 1401-6788.
- Ludvigsson, A., Falkner, C. (2019). *Fritidshem – ett gränsland i utbildningslandskapet: Lärare i fritidshems institutionella identitet*. Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk, 5, 13–26. <https://doi.org/10.23865/ntpk.v5.118>.
- Proposition 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.
- Skolverket (2022a). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet: Lgr22*. Skolverket.
- Skolverket (2022b). *Läroplan för anpassad grundskola. Lgra22*. Skolverket.
- Skolverket (2022c). *Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Lsam22*. Skolverket.
- Skolverket (2022d). *Kommentarer till Skolverkets allmänna råd om extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*. Skolverket.

Skolverket (2019). *Elevers delaktighet: Vad är det och varför är det viktigt?*

Skolverket- Fritidshemmet i de olika skolformerna,
<https://www.skolverket.se/undervisning/fritidshemmet/laroplan-for-fritidshemmet/fritidshemmet-i-de-olika-skolformerna>.

Skolinspektionen (2016). *Skolans arbete med extra anpassningar – Kvalitetsgranskningsrapport*, Diarienummer: 2015:2217.

Skolinspektionen (2022). *Skolinspektionens årsrapport 2021. Påfrestningar riktar ljuset mot huvudmannens ansvarstagande*.

Skolinspektionen (2023). *Skolinspektionens årsrapport 2022. Erfarenheter från inspektion*.

SPSM (2019). *Skolchefers syn på möjligheter till likvärdig utbildning- Sammanfattning av dokumentation från skolcheferdialoger 2019*.

Statens offentliga utredningar (2016). *Samordning, ansvar och kommunikation – vägen till ökad kvalitet i utbildningen för elever med vissa funktionsnedsättningar*. SOU 2016:46.

Statens offentliga utredningar (2021). *Bättre möjligheter för elever att nå kunskapskraven. Aktivt stöd- och elevhälsoarbete samt stärkt utbildning för elever med intellektuell funktionsnedsättning*. SOU 2021:11.

Statens offentliga utredningar (2022). *Allmänt fritidshem och fler elevers tillgång till utveckling, lärande och en meningsfull fritid*. SOU 2022:16.

Sveriges kommuner och regioners kommungruppsindelning (2023).

www.skr.se:

<https://skr.se/skr/tjanster/rapporterochskrifter/publikationer/kommungruppsindelning2023.67834.html>.

Wernholm, M. (2022). *Fritidshemslärares erfarenheter av extra anpassningar och särskilt stöd i fritidshemmet*. FOU skriftserie nr 15, SPSM.

Bilagor

Bilaga 1 Skolinspektionens kvalitetskriterier

Här redovisas de kvalitetskriterier för hög kvalitet som de granskade skolorna har bedömts mot.

Frågeställning 1: I vilken utsträckning har skolan och fritidshemmet arbetssätt för att kunna ge eleverna extra anpassningar och särskilt stöd i utbildningen i dess helhet?

Kvalitetskriterium 1.1 Heldagsperspektiv i stödarbetet

Verksamheten planeras och genomförs utifrån en helhetssyn och kännedom om elevernas behov av stöd under hela dagen i skolan och i fritidshemmet. Lärarnas och den övriga skolpersonalens tidigare erfarenheter av vad som har fungerat bra i ett heldagsperspektiv tas till vara i stödarbetet. Elevernas perspektiv på vad som behövs och vad som har fungerat bra i stödet under elevens hela dag i skolan och fritidshemmet tas tillvara i stödarbetet. Den kollegiala dialogen mellan lärarna och den övriga skolpersonalen bidrar fortlöpande med olika perspektiv i stödarbetet.

Kvalitetskriterium 1.2 Planerade övergångar för ökad kontinuitet

Det finns ett systematiskt arbetssätt i stödarbetet för att underlätta övergångarna mellan skolan och fritidshemmet där lärarna och den övriga skolpersonalen arbetar tillsammans för att kunna möta elevernas behov av stöd utifrån ett heldagsperspektiv. Lärarna och övrig skolpersonal har god kännedom om båda verksamheterna och använder den för att skapa bra övergångar mellan skolan och fritidshemmet.

Frågeställning 2: I vilken utsträckning leder och styr rektorn arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd i skolan och i fritidshemmet utifrån att eleverna ska ges stöd i utbildningen som helhet?

Kvalitetskriterium 2.1 Ledning och organisation

Rektorn har, genom att förmedla och förankra ett tydligt arbets- och förhållningssätt, ett tydligt arbete för att stödarbetet ska utgå från ett heldagsperspektiv. Rektorn organiserar verksamheten så att stödarbetet kan följas upp utifrån ett heldagsperspektiv. Rektorn för en dialog med lärarna och övrig skolpersonal om hur stödarbetet kan förbättras utifrån ett heldagsperspektiv. Rektorn arbetar för att roller och ansvar, kopplat till stödarbetet på skolan och i fritidshemmet, är kända och förankrade hos lärarna och övrig skolpersonal.

Kvalitetskriterium 2.2 Förutsättningar för samarbete utifrån ett heldagsperspektiv

Rektorn skapar goda förutsättningar för lärarna och övrig skolpersonal att samarbeta och utbyta erfarenheter utifrån ett tydligt fokus på att tillgodose elevernas behov av stöd under hela dagen i skolan och i fritidshemmet. Rektorn skapar förutsättningar för ömsesidighet och jämbördighet i samarbetet mellan de olika lärarna och den övriga skolpersonalen där elevens stöd under hela dagen står i fokus.

Kvalitetskriterium 2.3 Kunskap och kompetens

Rektorn skapar sig regelbundet, och i dialog med lärarna och övrig skolpersonal, en bild av behoven av kunskap och kompetensutveckling i syfte att stärka stödarbetet utifrån ett heldagsperspektiv. Utifrån behovsanalysen genomför rektorn insatser för att stärka lärarnas och den övriga skolpersonalens kompetens i att ge eleverna stöd utifrån ett heldagsperspektiv. Rektorn uppmuntrar till och möjliggör för lärarna och övrig skolpersonal att lära nytt och medverka vid kompetenshöjande insatser i arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd.

Bilaga 2 Metod och urval

Skolinspektionen genomförde granskningen under hösten 2023 och våren 2024. Nedan beskrivs hur urvalet av skolenheterna gjordes, liksom hur granskningen genomfördes.

Urval

Urvalet består av 30 skolenheter inom tre skolformer – 15 anpassade grundskolor med fritidshem, 14 grundskolor med fritidshem och en sameskola med fritidshem. I urvalets första steg har Skolinspektionens urvalsprinciper tillämpats. Det innebär bland annat att skolenheter där inspektion redan pågår eller där inspektion har genomförts under det senaste året har exkluderats. Även skolenheter som deltar i, eller inom ett år före urvalsdragningen har avslutat sin medverkan i, Skolverkets satsning Samverkan för bästa skola har exkluderats.

För skolenheterna som ingår i urvalet för grundskola och anpassad grundskola eftersträvades också en variation avseende huvudmannatyp (kommunal och enskild) och kommungrupp enligt SKR:s indelning.²⁹ För att ingå i urvalet har skolenheterna behövt uppfylla kriterierna att de bedriver undervisning i årskurserna 1–3 och i de skolformer det är aktuellt även förskoleklass samt ha minst fem elever. De anpassade skolenheterna kontaktades för att säkerställa att de hade minst fem elever. Eftersom det inte finns några register över vilka skolenheter som har fritidshem kontaktades skolenheterna för att säkerställa att de även omfattade fritidshem samt att det var minst två elever i lågstadiet varav minst en även gick i fritidshemmet. Eftersom granskningen handlar om arbetssätt och organisation och inte om stödarbete på individnivå blir inte antalet elever avgörande för granskningens genomförande.

Bedömning av kvalitet utifrån kriterier

Skolinspektionens bedömningar i granskningen har gjorts utifrån kvalitetskriterier för det granskade området. Dessa kriterier är framtagna av Skolinspektionen och specifika för granskningen. Kriterierna baseras på en uttolkning av nationella mål, författningar och riktlinjer samt den forskning som ligger till grund för granskningens problembild.

För varje granskad skolenhet har Skolinspektionen fattat ett beslut där bedömningar har redovisats. Bedömningarna har gjorts i relation till framtagna kvalitetskriterier i en tregradig skala. I besluten har även de utvecklingsområden som Skolinspektionen har identifierat redovisats. I denna rapport redovisas en samlad analys av bedömningarna och underlaget från samtliga granskade skolenheter.

Skolinspektionens kriterier för hög kvalitet av det granskade området redovisas i bilaga 1.

²⁹ Sveriges Kommuner och Regioners kommungruppsindelning 2023.

Empiri och insamlingsmetod

Granskningens underlag för bedömning har inhämtats genom intervjuer vid besöket på skolenheten samt dokumentstudier. Allt underlag har kommunicerats med huvudmannen som har haft möjlighet att lämna synpunkter på underlaget innan beslut har fattats.

Dokumentstudier

Inför besöken har Skolinspektionen begärt in information om de granskade skolenheterna. Informationen rör bland annat antal lärare i skola och lärare i fritidshem, antal annan personal i fritidshem, antal stödpersonal, antal elever i skola och fritidshem samt antal elever som har extra anpassningar och särskilt stöd under skol- respektive fritidshemstid. Rektorn har också besvarat frågor om skolenhetens organisation, främst med fokus på stödarbetet. Skolinspektionen har även begärt in befintlig dokumentation som rör arbetet med extra anpassningar och särskilt stöd ur ett heldagsperspektiv. Exempel på sådant material är uppdragsbeskrivningar, delar av skolenheternas systematiska kvalitetsarbete, gemensamma planeringar för skola och fritidshem, rutiner för övergångar mellan skola och fritidshem och mallar för dokument där elevernas stödbehov beskrivs. De skriftliga svaren och de inkomna dokumenten har använts som underlag för bedömning och som ett underlag för att planera och genomföra besöket och de olika intervjuerna.

Intervjuer

Skolinspektionens skolbesök genomfördes mellan september 2023 och februari 2024. Sammantaget har vi i granskningen intervjuat:

- 94 lärare som undervisar i förskoleklass och lågstadiet
- 142 lärare i fritidshem och annan personal i fritidshem och stödpersonal
- 77 personal i elevhälsan
- 30 rektorer och i förekommande fall biträdande rektorer.

Intervjugrupperna har anpassats och satts samman utifrån skolenheternas organisation. De flesta intervjuer gjordes på plats på skolenheterna och några genomfördes digitalt. Innan intervjuerna ombads skolenheterna att skicka in uppgifter och dokumentation som kunde ge utredarna information om hur de arbetar för att ge elever stöd under hela dagen i skola och fritidshem. Inga elever eller vårdnadshavare har intervjuats i granskningen. Däremot så har frågor ställts om hur skolorna tar till vara elevernas erfarenheter och synpunkter på vad som fungerar eller inte fungerar i stödarbetet i samtliga intervjuer med lärare och övrig personal i skola och fritidshem, elevhälsan och rektorer.

Vid intervjuerna har Skolinspektionens utredare utgått från ett gemensamt intervjustöd, men frågornas formulering och ordning liksom vilka följdfrågor som ställts har varierat mellan intervjuerna.

Analysmetod

Analysen av granskningens iakttagelser utgår från granskningens problembild, som är baserad på forskning och tidigare granskningar på området. Antalet verksamheter och urval är valda för att ge möjlighet att lyfta en bredd av exempel och identifiera eventuella mönster.

I urvalet ingår tre olika skolformer: grundskolor med fritidshem, anpassade grundskolor med fritidshem och en sameskola med fritidshem. Redovisningen av de samlade resultaten redovisas löpande för samtliga skolformer. Likheter och skillnader mellan skolformerna lyfts där det är relevant.

Vissa bedömningar har kvantifierats för att visa återkommande företeelser i de granskade verksamheterna. De kvantifierade iakttagelserna ger inte en nationell lägesbeskrivning, men den övergripande bilden kan ändå vara relevant för andra verksamheter än dem som har granskats.

Med hänsyn till granskningens kontext kan iakttagelserna användas som grund för analys av andra verksamheter. Därmed ska Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskningar kunna användas som underlag för det lokala utvecklingsarbetet av landets samtliga skolor, verksamheter eller huvudmän.

I den övergripande analysen har iakttagelser från de underlag som samlats in och bedömningar i Skolinspektionens verksamhetsbeslut sammanställts.

Bilaga 3 Granskade skolenheter

Huvudman	Anpassade skolenheter	Lägeskommun
Arboga kommun	Anpassad grundskola	Arboga
Dibber Capella Skola AB	Dibber Capella anpassad grundskola	Täby
Enköpings kommun	Enöglaskolans anpassade grundskola	Enköping
Göteborgs kommun	Hammarkullsskolans anpassade grundskola	Göteborg
Huddinge kommun	Utsäljeskolan	Huddinge
Leksands kommun	Anpassad grundskola	Leksand
Linköpings kommun	Vallastadens anpassade grundskola	Linköping
Markaryds kommun	Anpassad grundskola Strömsnäsbruk	Markaryd
Sjöbo kommun	Anpassad grundskola	Sjöbo
Stockholms kommun	Oxhagsskolan	Stockholm
Sundbyberg kommun	Risöskolan	Sundbyberg
Tibro kommun	Baggeboskolans anpassade grundskola	Tibro
Trelleborgs kommun	Sjöviksskolans anpassade grundskola	Trelleborg
Uddevalla kommun	Källdal anpassad grundskola	Uddevalla
Vårgårda kommun	Anpassad grundskola	Vårgårda
Huvudman	Grundskolenheter	Lägeskommun
Emmaboda kommun	Långasjö skola	Emmaboda
Göteborgs kommun	Björlandaskolan F–6	Göteborg
Helsingborgs kommun	S:t Jörgens skola	Helsingborg
Kalix kommun	Innanbäckens skola	Kalix
Lerums kommun	Stenkulan F–3	Lerum
Luleå kommun	Borgmästarskolan	Luleå
Lär i Värmdö AB	Skolan LÄR	Värmdö
Nacka kommun	Sickla skola	Nacka
Sollefteå kommun	Rödsta skola	Sollefteå
Stiftelsen Backatorpsskolan	Backatorpsskolan	Göteborg
Stockholms kommun	Fagersjöskolan	Stockholm
Stockholms kommun	Ålstensskolan	Stockholm
Storfors kommun	Kroppaskolan	Storfors
Örnsköldsviks kommun	Idbynskolan	Örnsköldsvik
Huvudman	Sameskolenhet	Lägeskommun
Sameskolstyrelsen	Sameskolan Váhtjer	Gällivare

Bilaga 4 Referenspersoner

Helene Elvstrand, biträdande professor i pedagogiskt arbete med inriktning fritidshem, Linköpings universitet.

Daniel Östlund, biträdande professor i pedagogik med inriktning specialpedagogik, Högskolan i Kristianstad.

Suzanne Pettersson och Annika Jansson, rådgivare, SPSM.

Magnus Söderman och Marie Westerlund, undervisningsråd, Skolverket.

Bilaga 5 Aktuella bestämmelser

Skollagen anger att alla barn och elever i samtliga skolformer och i fritidshemmet ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som till följd av en funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika betygskriterier eller kriterier för bedömning av kunskaper som gäller, ska ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser. Elever som lätt uppfyller de betygskriterier eller kriterier för bedömning av kunskaper som minst ska uppfyllas ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.³⁰ Om det befaras att en elev inte kommer att uppfylla de betygskriterier eller kriterier för bedömning som minst ska uppfyllas ska eleven skyndsamt ges stöd i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen. Stödet ska ges med utgångspunkt i elevens utbildning i dess helhet, om det inte är uppenbart obehövligt. Detta gäller elever i samtliga skolformer och fritidshemmet.³¹ Rektorn ska se till att elevens behov av särskilt stöd skyndsamt utreds. Behovet av särskilt stöd ska utredas om eleven trots extra anpassningar riskerar att inte uppfylla de betygskriterier eller kriterier för bedömning av kunskaper som minst ska uppnås eller om eleven uppvisar andra svårigheter i sin skolsituation. Om utredningen visar att en elev är i behov av särskilt stöd ska hen ges sådant stöd. Stödet ska ges med utgångspunkt i elevens utbildning i sin helhet.³² Bestämmelserna om särskilt stöd gäller bland annat förskoleklass, grundskola, anpassad grundskola, sameskola och fritidshem.³³

Fritidshemmet ska stimulera elevernas utveckling och lärande samt erbjuda dem meningsfull fritid och rekreation. Utbildningen i fritidshemmet ska utgå från en helhetssyn på eleven och elevens behov.³⁴ En elev kan behöva stöd i fritidshemmet för att förebygga svårigheter att uppnå skolans mål varför bestämmelserna om särskilt stöd gäller också fritidshemmet.³⁵

Det finns inga kriterier för bedömning av elevens kunskaper i fritidshemmet utan verksamheten ska ge eleverna möjlighet att utveckla förmågor i del 4 i läroplanen för grundskola samt för förskoleklassen och fritidshemmet.³⁶ Del 4 i nämnda läroplan gäller även för anpassad grundskola.³⁷ Fritidshemmet ska följa de övergripande mål och riktlinjer som framgår i del 1 och 2 i läroplanen för de obligatoriska skolformerna. Fritidshemmets del 4 i läroplanen kompletterar del 1 och 2 i läroplanen

³⁰ 3 kap. 2§ skollagen.

³¹ 3 kap. 5 § skollagen.

³² 3 kap. 7 § skollagen.

³³ 3 kap. 6 § skollagen.

³⁴ 14 kap. 2 § skollagen.

³⁵ Proposition 2009/10:165 s. 287.

³⁶ Skolverket (2022a) Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr22), Skolverket (2022c) Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lsam22).

³⁷ Skolverket (2022a) Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr22). Se även [Fritidshemmet i de olika skolformerna - Skolverket](#)

genom att förtydliga syftet med och det centrala innehållet i undervisningen.

Rektorn ansvarar för skolans arbete med extra anpassningar och särskilt stöd. Rektorn har också ett särskilt ansvar för att utveckla samarbetsformer mellan skolan och fritidshemmet för att stödja varje elevs mångsidiga utveckling och lärande.³⁸

³⁸Skolverket (2022b) Läroplan för anpassade grundskolan (Lgra22), Skolverket (2022a) Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr22), och Skolverket (2022c) Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lsam22) 2.8 Rektorns ansvar.